

NÜKLEER MÜZAKERELER VE YAKLAŞAN MECLİS SEÇİMLERİ IŞIĞINDA RUHANI DÖNEMİ'NDE İRAN'DA REFORM HAREKETİ'NE BİR BAKIŞ

Reformcuların 1990'larda kazandıkları güçten ve 2000'lerde yaşadıkları düşüşten çıkardıkları dersler ve benimseyecekleri strateji ile Ruhani'nin seçilmesinin ardından düşüşe geçen ancak siyasetteki ağırlıklarını yeniden tesis etmek isteyen ilkeci (*Usulgerayan*) siyasetçilerin stratejileri ülke siyasetinin geleceği açısından belirleyici olacaktır.

Gülriş ŞEN

İran siyasetindeki tartışmaların seyri uzun süredir nükleer müzakerelerin geleceğine odaklanmış durumda. Kuşkusuz İran'ın uluslararası ilişkilerinde yaşadığı krizler ve bu krizlerin çözümü ya da çözümsüzlüğü iç siyasetteki güç mücadelelerini de yakından ilgilendiriyor. Zira, nükleer krizin barışçıl çözüme kavuşturulması, İran'a uygulanan yaptırımların kaldırılması ve ülkenin uluslararası toplum ile ilişkilerinin normalleşmesi dış politika açısından büyük bir dönüm noktası olmanın ötesinde, iç siyasetteki dengeleri ılımlı siyasetçilerin lehine dönüştürecek koşulları da beraberinde getirebilir. Bu bağlamda nükleer müzakerelerde gelen aşamanın ve artan umutların İran'da reform hareketine

yansımalarının değerlendirilmesi İran siyasetinin nükleer krizin gölgesinde kalan önemli bir boyutunun tartışılmasına imkân tanıyacaktır. Bu yazı, İran'da reform hareketinin, ihtiyatlı ve ılımlı bir siyaset izleme vaadiyle işbaşına gelen Hasan Ruhani iktidarı dönemindeki tecrübesini, olası bir nükleer anlaşmanın İran siyasetinde reformculuk için yaratacağı imkân ve kısıtları ve 2016 parlamento seçimlerine giden süreçte reform hareketi içindeki gelişmeleri tahlil etmeyi amaçlamaktadır.

İran'da Reform Hareketinin Yeniden Doğuş İmkânı

1990'larda İran'da reformcu siyasetin yükselişi, Muhammed Hatemi'nin 1997'de

cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle doruk noktasına ulaştı. Bu zaferi reformcuların 2000 yılında meclis seçimlerindeki başarısı ve 2001'de Hatemi'nin yeniden cumhurbaşkanı seçilmesi izledi. Ancak muhafazakârların 2003'te yerel seçimleri kazanmasının ardından, 2004'te Anayasayı Koruma Konseyi'nin vetosu ile pek çok reformcu siyasetçi parlamento seçimlerine girmekten men edildi. 2005'te Mahmud Ahmadinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile reformcular, seçim ile işbaşına gelen kurumlar üzerindeki kontrollerini kaybetmiş oldular. Öte yandan muhafazakâr ve yeni-muhafazakâr seçkinler sistemdeki konumlarını güçlendirdiler.

2009'da yapılan 10. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ise İran İslam Cumhuriyeti tarihinde devrimden bu yana görülen en büyük protesto gösterilerine sahne oldu. Seçimlerde usulsüzlük yapıp sonuçlara hile karıştırıldığına dair duyulan güçlü kuşkuyla neticesinde sokaklar aylarca durulmadı. Güvenlik güçlerinin sert müdahalesi ve Ansari'nin de belirttiği gibi krizin iyi yönetilememesi devlet-toplum ilişkilerindeki gerilimi derinleştirmekle kalmayıp, elitler arasında da büyüyen bir savaş ve çekişmeye dönüştü. 2009'da yaşanan gerilimin reform hareketi açısından önemli sonuçları İran'ın en büyük reformcu partisi İran İslami Katılım Cephesi (*Cebhe-yi Müşareket-e İran-e İslami*) 2010 yılında yasaklanması, ileri gelen pek çok üyesinin hapse atılması ve ülkede reform talep eden kesimin siyasetten elini çekmesi ve yahut ülkeyi terk etmesi oldu.

Hasan Ruhani'nin 2013'te kazandığı seçim başarısı, İran'da siyasetin normalleşmesi ve reformcu elitin siyasi tecridinin sona ermesi adına yeni bir umut doğurdu. Ruhani'nin seçim zafesinde şüphesiz reformculardan aldığı desteğin büyük rolü vardı. 2013 seçimlerinde muhafazakâr ve yeni- muhafazakâr adaylar ayrı ayrı yarışırken, eski Cumhurbaşkanı Hatemi'nin reformcu aday Muhammed Rıza Arif'i yarıştan Ruhani'ye destek için çekilmeye ikna etmesi oyların bölünmesini engelledi ve Ruhani'nin itidal, ihtiyat ve umut çağrısının geniş kesimlerce destek görmesini sağladı.

Cumhurbaşkanı Ruhani bir yandan reformcu destekçileri tarafından yeterince cesur davranmamakla eleştirilirken, diğer taraftan rejimin farklı güç odaklarınınca 'fitnecilere' hizmet ettiği suçlamaları ile karşı karşıya kalmaktadır. Esasen, Ruhani nükleer müzakerelerde sahip olduğu manevra alanını ve rejim desteğini iç siyasetteki hamle ve hedeflerini gerçekleştirmek için bulamamaktadır.

Ruhani iktidarına destek olan reformcuların yeni dönemde siyasetten en temel beklentisi demokrasi ve hukukun üstünlüğünün tesisi ile Yeşil Hareket'in Şubat 2011'den bu yana ev hapsinde tutulan liderleri Hüseyin Musavi, eşi Zehra Rahnavard ile Mehdi Kerrubi'nin serbest bırakılmasıdır. Bu husus Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçildikten sonra düzenlediği ilk basın toplantısından itibaren dile getirilmişti. Tutuklu liderlere dair referans ve taleplerin farklı vesilelerle gündemde tutulduğunu ve sloganların değişmez bir parçası olduğunu görmekteyiz. Siyasi tutukluların ve muhalefet liderlerinin serbest bırakılması Ruhani iktidarının sunduğu vaatler arasında en az dış politikadaki normalleşme kadar mühimdir. Ancak bu taleplerin karşılanmasının rejimin güvenliğine ve bekasına karşı duyduğu kaygılar nedeniyle nükleer müzakerelerde atılacak hamlelerden çok daha zor olduğunu belirtmek gerekir.

Cumhurbaşkanı Ruhani bir yandan reformcu destekçileri tarafından yeterince cesur davranmamakla

eleştirilirken, diğer taraftan rejimin farklı güç odaklarınınca 'fitnecilere' hizmet ettiği suçlamaları ile karşı karşıya kalmaktadır. Esasen, Ruhani nükleer müzakerelerde sahip olduğu manevra alanını ve rejim desteğini iç siyasetteki hamle ve hedeflerini gerçekleştirmek için bulamamaktadır. Bu nedenle Ruhani hükümetinin 2013'ten günümüze icraatları değerlendirildiğinde asıl mesainin hem iç siyasetin zorlukları, hem de uluslararası konjonktür ve iktisadi sorunlar nedeniyle nükleer diplomasi için harcandığı görülmektedir. Mevcut durumun reform talebi ile Ruhani'ye oy veren İranlılar açısından henüz tam anlamıyla tatminkâr bir siyaset üretilmediği iddia edilebilir. Ancak nükleer müzakerelerde 2013'te Cenevre'de varılan geçici anlaşma ve sonrasında Nisan 2015'te Lozan'da varılan mutabakat İran toplumu genelinde yaptırımların ve tecridin sona ermesi, ekonomide ve toplumsal moralde çöküşün önüne geçilmesi ve 'İran pasaportunun yeniden hak ettiği değere' kavuşması gibi talepler için ümitvar bir başlangıç yaratmıştır.

Bunun Cumhurbaşkanı Ruhani'nin verdiği sözleri tutma gayretini göstermesi bakımından son derece olumlu bir adım olduğu teslim edilmelidir.

Bu bağlamda muhtemel bir nükleer anlaşmanın İran'da reformcu siyasete olumlu yansıyıp yansımayaacağı özellikle son gelişmeler ile sıklıkla tartışılmaktadır. 2015 Nisan'ı başında varılan nükleer mutabakat çerçevesinin ardından sokaklara dökülen çöşkulu kalabalığın sloganları arasında sıradaki anlaşmanın sivil ve demokratik haklar için yapılacağı haykırışları da işitilmişti. Nükleer krizin diplomatik yollardan halinin ve ülke üzerindeki uluslararası siyasi ve ekonomik baskının hafiflemesinin Ruhani hükümetine şu ana dek fazla odaklanamadığı reform ve özgürlük siyaseti için daha fazla alan açacağını öngörenler bulunmaktadır. Öte yandan bazı kesimler, bu görüşe karşı çıkmakta, insan hakları ve özgürlükler meselesinin hükümetin gündeminde olmadığını söylemektedir. İyimser ve kötümser görüşlerin yanı sıra iyimser yaklaşım içinde sonuçların zamanla ortaya çıkacağını, bunun sabır ve hükümet üzerinde daha fazla baskı gerektirdiğini savunan akademisyen ve kanaat önderlerini de saymak mümkündür. Örneğin, Tahran Üniversitesi'nden Sadık Zibakalam nükleer krizin çözümünün uzun vadede siyasi ve kültürel alanı genişleteceğini öngörmektedir.

Esasen İran'da reform hareketinin geleceğine dair kaygı ve umudun bir arada olduğunu

söylemek mümkündür. Ülkede siyasi tutukluların durumunda bir değişiklik olmaması, infaz ve idam sayısındaki artış, cezaevlerinde yaşanan insan hakları ihlalleri, yargının son dönemde sanatçı ve aktivistlere yönelik ağır cezaları kaygıları derinleştirirken, ümitsizliğin reform hareketinin yeniden doğuş imkânını yok edeceğini düşünenler temkinli bir iyimserliğe tutunmaktadır. Bu noktada, özellikle Şubat 2016'da yapılacak meclis seçimlerinin reformcuların Ruhani saflarında parlamento'ya girişi ve muhafazakâr siyasetin dengelenmesi adına büyük önem arz ettiğini belirtmek ve İran siyasetindeki gelişmeleri devam eden nükleer müzakereler kadar yaklaşan seçim üzerinden de değerlendirmenin yerinde olacağını vurgulamak gerekir.

Yeni Reformcu Partiler, Yeni Umutlar?

Yakın dönemde İran'da reformcu siyasete dair en önemli gelişme, iki yeni reformcu partinin kurulması ile yaşandı. İranlıların Sesi (*Nida*) ile İran Milli Birlik Partisi (*Ettehad Mellat Iran*)'ın kurulması İran'da ılımlı kesimi umutlandırırken, kuşkulara da neden olmuştur. Kuşkulaların kaynağında Bozorghmehr'in de aktardığı gibi rejimin bu partiler vasıtasıyla siyaseti ve reformcuların sisteme yeniden entegrasyonunu kontrol edip yöneteceği endişesi yatmaktadır. Siyasette reformculara açılan bu kısıtlı alan, sonuç itibarıyla rejimin reformcuları uzun süre siyaset dışında tutamayacağını anlamasının bir sonucu

Ruhani'nin ivme kazanan bu süreçte reformcular ile yapacağı işbirliği, tavrı ve desteği önemlidir. Seçimler yaklaşırken hükümetin giderek daha fazla eleştirilmesi, nükleer anlaşma metninin kaleme alındığı ve seçimler öncesi ittifakların ve hazırlıkların başladığı bu kritik dönemece rastlamaktadır. Ruhani'nin de bu dönemde muhafazakâr baskılara karşı söylemini sertleştirdiği, özellikle kültürel alana yapılan müdahalelerin önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir.

olarak görülse de reformcuların kurumsal anlamda sisteme yeniden dahil edilmesinin rejimin belirleyeceği sınırlar içinde olacağı öngörülebilir. Bilhassa *Ettehad Mellat Iran* Partisi'nin ağırlıklı olarak Katılım Partisi'nin eski üyelerinden kurulmuş olması,

katı muhafazakâr siyasetçilerin yeni partileri 'fitnecilerin' bir devamı olarak niteleyip eleştirmelerine neden olmuştur. Öte yandan, *Nida* Partisi'nin başında İran'ın Paris büyükelçisi olarak görev yapmış ve Hatemi döneminde George W. Bush hükümetine sunulan 'büyük pazarlık'ın mimarlarından deneyimli diplomat Sadık Harrazi'yi görmekteyiz. Harrazi'nin Dini Lider Hamaney ile aile ilişkileri (kız kardeşinin Ayetullah Hamaney'in oğullarından biri ile evli olması) ve Dini Lider'e sunduğu sadakat Nida Partisi'nin rejime yakınlığı olarak değerlendirilmiş, bu kez reformcu kesim içinde güvensizliğe neden olmuştur. Yine de bu gelişmeler 2009 Seçimleri sonrasında atmosfer ile kıyaslandığında seçmenler ve reformcu siyasetçiler adına bir umut göstergesi olmuş, rejimin hem içte hem de dışta sorunlarını çözme ve normalleşme gayreti olarak algılanmıştır.

Yeşeren umutların siyaseten somut bir sonuç doğurup doğurmayacağını belirleyecek en önemli süreç, Şubat 2016'da yapılacak meclis seçimlerinde reformcuların kazanacağı oylar ve parlamentoya ne ölçüde dâhil olacakları meselesidir. Ruhani'nin ivme kazanan bu süreçte reformcular ile yapacağı işbirliği, tavrı ve desteği önemlidir. Seçimler yaklaşırken hükümetin giderek daha fazla eleştirilmesi, nükleer anlaşma metninin kaleme alındığı ve seçimler öncesi ittifakların ve hazırlıkların başladığı bu kritik dönemece rastlamaktadır. Ruhani'nin de bu dönemde muhafazakâr baskılara karşı söylemini sertleştirdiği, özellikle kültürel alana yapılan

müdahalelerin önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir.

Siyasi sistem bir yandan kısıtlı da olsa reformcu partilere yer açarken, İran'da reformun simgesi, eski Cumhurbaşkanı ve Yeşil Hareket'in görece özgür kalan lideri Muhammed Hatemi'nin susturulmaya hatta silinmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. İran Başsavcısı Muhsin Ejei Şubat 2015'te yaptığı açıklamasında basın ve yayın organlarında Hatemi'nin fotoğraf ve görüntülerinin kullanılmasının yasaklandığını duyurdu. Yeni yasaklar hâlihazırda Hatemi'ye yönelik yurt dışına çıkış ve resmi toplantılara katılma yasağına eklenmiş oldu. Yasak nedeniyle *Shargh*, *Etemad*, *Qanun*, *Hambasteği* gibi reformcu gazeteler yayınlarında kısıtlamaya giderken, yasağa karşı sosyal medyadan yükselen tepkiler Hatemi'nin popülerliğini koruduğunu göstermektedir. Reformcu cephe açısından sembolik anlamı büyük başka bir gelişme ise İran'da reformun en önemli ideologlarından Said Hajjaryan'ın 10 yıl sonra ilk kez Tahran Üniversitesi'nde öğrencilerle buluşması olmuştur. Seçimler yaklaşırken reform hareketinin en önemli bileşenlerinden biri olan üniversite gençliğinin pozisyonu da önem arz etmektedir.

İran'da İç ve Dış Siyasetin Yeni 'Yol Ayrımı'

Nükleer müzakerelerde anlaşma için son tarihin yaklaşması ve ufukta beliren parlamento seçimleri ile İran'ın bir kez daha hem iç hem dış siyasetinde ülke için

yapılan tahlillerin vazgeçilmez tabiri olan 'yol ayrımı'nda olduğunu görmekteyiz. Her iki süreç de siyasetin normalleşmesi ve İran'ın yapısal sorunlarını çözmesi açısından büyük önem taşıyor. 2013'ten bu yana nükleer müzakerelerin seyri ile belirlenen gündemde son dönemde iç siyasetteki güç mücadelelerinin ve reformcu siyasetin sisteme yeniden entegrasyonuna dair tartışmaların ağırlığını daha çok hissettirdiği gözlemlenmektedir. Önümüzdeki dönemde İran siyasetinde reformcuların güçlenip güçlenemeyeceği, bu süreçte rejimin muhafazakâr kanadından gelecek kurumsal ve siyasi tepkilerin ne olacağı ve yeni bir gerilim hattının reformcuların toplumsal tabanında nasıl tezahür edeceği soruları önem kazanmaktadır. 'Arap Baharı' ve bölgesel yıkımın İran toplumunda kurum ve sistem içinde bir çözümün daha makul olduğu inancını güçlendirdiği söylenebilir. Reformcuların 1990'larda kazandıkları güçten ve 2000'lerde yaşadıkları düşüşten çıkardıkları dersler ve benimseyecekleri strateji ile Ruhani'nin seçilmesinin ardından düşüşe geçen ancak siyasetteki ağırlıklarını yeniden tesis etmek isteyen ilkeci (*Usulgerayan*) siyasetçilerin stratejileri ülke siyasetinin geleceği açısından belirleyici olacaktır. Elbette iç siyasette normalleşmenin seyrini aktörlerin tutumları kadar, İran'ın uluslararası ilişkilerinde olası bir nükleer anlaşma ile yaşanacak normalleşme ve bunun ekonomideki olumlu yansımaları da derinden etkileyecektir. ○

Dr., TOBB-ETÜ